

С. В. Черкашин, Н. І. Відюкова

**СИНТАКСИЧНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ КОНЦЕПТУ «ПРИЧИНА»
В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ
(на матеріалі онлайн-версії журналу «Der Spiegel»)**

Стаття присвячена опису синтаксичних репрезентантів концепту «причина», особливостей їхнього використання в публіцистичному дискурсі, а також виявленню закономірностей застосування даних мовних репрезентантів автором текстового твору з урахуванням певних типових для даного дискурсу комунікативних стратегій і тактик мовленнєвого впливу на реципієнта.

© С. В. Черкашин, Н. І. Відюкова

Ключові слова: концепт причини, ситуаційні пропозиції, логічні пропозиції, логічні конектори, згорнуті/розгорнуті синтаксичні форми.

Стаття посвячена описанню синтаксических репрезентантов концепта «причина», особенностей их использования в публицистическом дискурсе, а также выявлению закономерностей применения данных языковых репрезентантов автором текстового произведения с учётом определённых типичных для данного дискурса коммуникативных стратегий и тактик речевого воздействия на реципиента.

Ключевые слова: концепт причины, ситуационные пропозиции, логические пропозиции, логические конекторы, свёрнутые/развёрнутые синтаксические формы.

The article is devoted to the description of syntactic representants of the concept "reason", to the peculiar features of their application in publicistic discourse and in the revealing of typical application ways of these lingual representants by the author of a certain text product, who uses certain communicative strategies and tactics of speech influence on the recipient, which are typically used in a given discourse.

Key words: concept "reason", situational propositions, logical propositions, logical connectors, the reduced/developed syntactical forms.

Для сучасної когнітивістики властивим є комплексний і водночас антропоцентричний підхід до вивчення мовних засобів вираження (репрезентантів) концептів, що обумовлює розгляд інтралінгвістичних явищ із урахуванням ментальних процесів, які відбуваються у носіїв мови в процесі відбиття й переробки ними певних інтралінгвістичних сегментів просторово-часового континууму.

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених дослідженню «каузального комплексу», причинно-наслідкові відносини (ПНВ) продовжують викликати інтерес у лінгвістів. Дослідження даного типу відносин важливо для розуміння того, як людське мислення здійснює класифікацію реальної й уявлюваної дійсності за допомогою концептів і категорій.

Концепт причинності становить об'єкт проведеного нами дослідження, а його предметом є синтаксичні одиниці як мовні репрезентанти даного концепту в рамках публіцистичного дискурсу. Основна мета роботи полягає в описі закономірностей уживання синтаксичних репрезентантів концепту «причина», пов'язаних із застосуванням продуцентом мовленнєвого твору відповідних комунікативних стратегій і тактик.

У сучасній лінгвістиці має місце широке трактування поняття «каузальність» («причинність»), яке охоплює поряд із причинно-наслідковими відносинами умовні, допустові, цільові, обмежувальні, каузативні відносини й т. д. Під ПНВ ми розуміємо функціонально-семантичну категорію, що передає взаємозв'язки й взаємозалежності подій, при яких одна подія породжує або обґрунтовує іншу.

Причина й наслідок співвідносяться з концептуальними нішами вищого рангу: фактами й подіями. Такого роду співвіднесеність реалізується в ході здійснюваних носієм мови ментальних операцій категоризації й концептуалізації дійсності. Зв'язок між ними реалізується через поняття «концепт», що активізує мережу взаємозалежних фреймів (моделей), які беруть участь у процесах інтерпретації інформації, яка надходить із зовнішнього світу.

Основні компоненти фрейму причинності представлені на його верхньому й нижньому рівні. Верхній рівень містить узагальнену семантичну інформацію про поняття «причина», а також синтаксичні моделі висловлень із причинною семантикою. На нижньому рівні розташовані термінали, які заповнюються конкретними репрезентантами концепту «причина» у конкретному висловленні.

Синтаксичними репрезентантами концепту «причина» є сполучникові складнопідрядні речення (СПР), сполучникові складносурядні речення (ССР), безсполучникові складні речення (БСР), безсполучникові послідовності речень (БПР), прості речення, що містять прийменниково-відмінкові групи (ПВГ). ПНВ реалізуються за допомогою певних лексичних, граматичних і контекстуальних засобів, причинних сполучників, сполучникових слів і прийменників.

У рамках теорії мовленнєвих актів висловлення із причинною семантикою досліджуються як здійснення мовцями мовленнєвого акту переконання в процесі породження й продукування висловлення шляхом цілеспрямованого вибору ілюкції та мовних засобів її вираження. Цей вибір відбувається з позиції принципу пріоритету й пріоритетних комунікативних стратегій. Пріоритетом публіцистичного дискурсу є не тільки перерахування подій, але також їхня інтерпретація, в т. ч. інтерпретація причинно-наслідкових зв'язків між ними, здійснення комунікативного акту переконання. Продуцент, керуючись даним принципом, робить вибір розгорнутих і згорнутих синтаксичних конструкцій. До розгорнутих конструкцій відносяться СПР, ССР, БПР, БСР, які експлікують ситуаційні пропозиції. Згорнутими конструкціями є прийменниково-відмінкові конструкції, які імплікують ситуаційну пропозицію.

Продуцент вибирає також розчленовані й узагальнені семантичні форми вираження причинності. Перші експлікують три компоненти змісту: 1) причинності; 2) предикативності й 3) модальності. В узагальнених формах відбувається редукція предикативності й модальності.

Наявність таких типів конструкцій є результатом інтеграції процесів з'єднання й розчленовування екстралінгвістичних ситуацій у людській свідомості. Дві ізольовані ситуації поєднуються мисленням в одну причинно-наслідкову залежність. Зв'язок між ними здійснюється за допомогою причинного або наслідкового сполучника, що відбиває результати певних розумових операцій. Мовні репрезентанти концептів причини й наслідку представлені ситуаційними пропозиціями. Оператор зв'язку між ними (сполучник або сполучникове слово) функціонує як логічна пропозиція. Через логічну пропозицію ситуаційні пропозиції усвідомлюються як причина й наслідок, наприклад:

на рівні СПР:

Besonders Washington ist genervt von Karzai, da dieser versprochene Reformen im eigenen Land nicht angeht und die USA bei jeder Gelegenheit beschimpft. Ebenso verzögert der afghanische Staatschef seit Monaten ein geplantes bilaterales Truppenabkommen mit Washington. (Spiegel. Online, 4.04.13)

Висловлення містить наступні ситуаційні пропозиції (П):

П1: Besonders Washington ist genervt von Karzai; П2: dieser (Karzai) geht versprochene Reformen im eigenen Land nicht an; П3: Karzai beschimpft die USA bei jeder Gelegenheit. П4: Karzai verzögert seit Monaten ein geplantes bilaterales Truppenabkommen mit Washington.

Логічні пропозиція „*ebenso*“ сигналізує в даному складному синтаксичному цілому (ССЦ) наявність єднальних відносин між ситуаційними пропозиціями 2, 3 і 4 і поєднує їх як перелік причин, що обумовили наслідок у вигляді пропозиції П1. Логічний оператор „*da*“ експлікує ПНВ.

На рівні ССР логічними операторами виступають сполучник „*denn*“ і сполучні прислівники „*deshalb*“, „*daher*“, наприклад:

Der Kompromissvorschlag von Bundesumweltminister Peter Altmayer zu Endlagersuchgesetz ist in Gefahr, denn die SPD ist mit dem am Donnerstag vom CDU-Politiker vor einem Treffen im Kanzleramt vorgelegten Papier nicht einverstanden. (Spiegel. Online, 5.04.13)

Erstmals seit der Unabhängigkeit 1957 könnte die regierende Nationale Front ihre Mehrheit verlieren. Die Opposition rechnet sich Chancen aus und

gibt sich zuversichtlich, die Wahlen werden daher mit Spannung erwartet. (Spiegel. Online, 4.04.13)

Die von SPD und Grünen regierten Länder Baden-Württemberg und Schleswig-Holstein hatten sich bereits bereit erklärt, Atommüll zwischenzulagern. Zu Berichten, Altmaier habe einen Kompromiss-Vorschlag vorgelegt, durch den doch noch die Voraussetzungen für die Einigung auf ein Endlagersuchgesetz geschaffen werden könnten, sagte Steinmeier, er kenne diese nicht, deshalb wolle er sie auch nicht kommentieren. (Spiegel. Online, 10.04.13)

На рівні безсполучникових складних речень (БСР) і послідовностей речень (БПР) ПНВ представлені в імпліцитній формі, наприклад:

Für die eigenen Leute ist der ewige Wowerit ein großes Problem. Der dringend erforderliche Erneuerungsprozess wird verschleppt. Zwei potentielle Nachfolger haben sich in Stellung gebracht, der 36-jährige Fraktionschef Raed Saleh und der 39-jährige Landesvorsitzende Jan Stöß. Beide haben ein gesundes Selbstbewusstsein, aber Wowerits Wiederauferstehung hat sie verunsichert. (Spiegel. Online, 10.04.13)

Пропозиційна структура речення складається тільки із ситуаційних пропозицій: П1: *Für die eigenen Leute ist der ewige Wowerit ein großes Problem*; П2: *Der dringend erforderliche Erneuerungsprozess wird verschleppt*. П3: *Zwei potentielle Nachfolger haben sich in Stellung gebracht, der 36-jährige Fraktionschef Raed Saleh und der 39-jährige Landesvorsitzende Jan Stöß*. П4: *Beide haben ein gesundes Selbstbewusstsein*; П5: *Wowerits Wiederauferstehung hat sie verunsichert*.

Між пропозиціями П2, П3, П4 та П5 має місце сурядний зв'язок: між пропозиціями П2-П4 діють єднальні відносини, а між П4 і П5 — протиставні, які позначаються сполучником „*aber*“. Імплікативні значеннєві відносини між П1 і сумою пропозицій П2+П3+П4+П5 підлягають дешифруванню за допомогою досить простих логічних операцій. Реципієнт знаходить лексему „*Problem*“, яка викликає асоціації із суміжними поняттями „*Lösungswege*“, „*Ursachen*“, „*Folgen*“ і т. д. Контекст БПР дозволяє встановити логічний зв'язок між лексемою «*Problem*» і «*Ursache*» і перевірити характер відносин за допомогою відповідного логічного конектора, що сигналізує наявність ПНВ. Аналогічним шляхом відбувається дешифрування імпліцитного змісту (у вигляді ПНВ) на рівні безсполучникового складного речення, наприклад:

Eine unabhängige Überprüfung bleibt zunächst jedoch unmöglich: Nur für zwei Minuten dürfen sich die Reporter den Papieren nähern, um sie unter Aufsicht zu fotografieren und zu filmen. (Spiegel. Online, 14.04.13)

Пропозиційна структура цього БСР має такий вигляд:

П1: *Eine unabhängige Überprüfung bleibt zunächst jedoch unmöglich;*

П2: *Nur für zwei Minuten dürfen sich die Reporter den Papieren nähern;*

П3: *Ihr Zweck ist, sie unter Aufsicht zu fotografieren und zu filmen.*

Пропозиція П3 містить вказівку на мету реалізації пропозиції П2, що у свою чергу обґрунтовує причину пропозиції 1.

Особливе місце в рамках концептуального поля причинності займають складні речення з контамінацією значенневих відносин, яка відбувається при накладенні периферійних областей суміжних полів. Наприклад:

Die drei jungen Europäerinnen wollten mit ihrer Aktion die tunesische Femen-Aktivistin Amina Sboui unterstützen. Sie sitzt in Tunesien in Haft, seit sie das Wort "Femen" als Graffiti auf eine Mauer in der Nähe eines Friedhofs geschrieben hatte. Ihr werden Friedhofsschändung und Unsittlichkeit vorgeworfen. (Spiegel. Online, 21. 04.13)

Дана послідовність речень містить наступні ситуаційні пропозиції: П1: *Die drei jungen Europäerinnen wollten mit ihrer Aktion die tunesische Femen-Aktivistin Amina Sboui unterstützen.*; П2: *Amina Sboui sitzt in Tunesien in Haft*; П3: *sie hatte das Wort "Femen" als Graffiti auf eine Mauer in der Nähe eines Friedhofs geschrieben*; П4: *Ihr werden Friedhofsschändung und Unsittlichkeit vorgeworfen.* Логічна пропозиція „seit“ сигналізує наявність такої тимчасової послідовності описаних подій: П3 (Пр1) → П4 (Пр2=НаслПр1) → П2 (Пр3=НаслПр2) → П1 (НаслПр3), де П — пропозиція, Пр — причина, Насл — наслідок.

На рівні складних речень має місце контамінація певних типів смислових відносин з ПНВ, наприклад:

а) еднальних

Pjonggang hatte den Südkoreanern die Einreise in die Sonderwirtschaftszone Kaesong verboten — und damit ist die letzte wichtige Verbindung zwischen beiden Staaten gekappt. (Spiegel. Online, 21.04.13)

Ситуаційна пропозиція П1 «*Pjonggang hatte den Südkoreanern die Einreise in die Sonderwirtschaftszone Kaesong verboten*» є причиною по відношенню до пропозиції П2 «*damit ist die letzte wichtige Verbindung zwischen beiden Staaten gekappt*». Логічна пропозиція, позначена сполучником «und» і займенниковим прислівником «damit», містить в імпліциті вказівку на ПНВ між двома пропозиціями.

б) означальних

Als besonders kalt wird die deutsche Regierung wahrgenommen, die ständig aufs Sparen drängt. (13.05.13)

У рамках даного СПР підрядне означальне речення виступає не тільки як ознака суб'єкта „die deutsche Regierung“, але і як причина ситуаційної пропозиції „*Als besonders kalt wird die deutsche Regierung wahrgenommen*».

У простому реченні із ПВГ, як відомо, каузальна бінема представлена в стислому вигляді, наприклад:

Dem Ex-Politiker droht jetzt ein Prozess wegen "Geldwäsche im Zusammenhang mit Steuerhinterziehung". (Spiegel. Online, 4.04.13)

Дане висловлення містить такі ситуаційні пропозиції:

П1: *Dem Ex-Politiker droht jetzt ein Prozess.* Прийменниково-відмінкова група містить в імпліциті дві пропозиції: П2: *Er hat Geldwäsche betrieben.* П3: *Er wollte seine Steuern hinterziehen.* Пропозицію П1 варто інтерпретувати як наслідок, викликаний П2 (причиною), у той час як П3 указує на мету події, експлікованої в П2.

На рівні ПВГ також має місце контамінація значенневих відносин, наприклад:

An Malaysias Börse gaben die Kurse nach der Bekanntgabe der Parlamentsauflösung deutlich nach. (Spiegel. Online, 13.05.13)

Прийменниково-відмінкова група „nach der Bekanntgabe der Parlamentsauflösung“ імплікує ситуаційну пропозицію П1: *die Parlamentsauflösung war bekanntgegeben worden*, яка передує в часі пропозиції П2: „*An Malaysias Börse gaben die Kurse deutlich nach*“, на що вказує прийменник „nach“. Об'єднання двох пропозицій можливо за допомогою логічної пропозиції, позначеною сполучником „nachdem“, який можна замінити будь-яким причинним сполучником, наприклад:

Nachdem (da, weil) die Parlamentsauflösung bekanntgegeben worden war, gaben die Kurse an Malaysias Börse deutlich nach.

У публіцистичному дискурсі має місце репрезентація концепту причини лексичними засобами, які виконують у тексті переважно синтаксичну функцію, наприклад:

Der Untersuchungsausschuss des Bundestages will überraschend weitere Zeugen zur NSU-Mordserie vernehmen. Grund ist eine neu aufgetauchte Akte über eine Geheimdienstquelle namens "Krokus". (Spiegel. Online, 21.05.13)

Лексема «Grund» може бути легко замінена на будь-який сполучник або сполучне слово, наприклад: *Der Untersuchungsausschuss des Bundestages will überraschend weitere Zeugen zur NSU-Mordserie vernehmen, da (weil) eine Akte über eine Geheimdienstquelle namens "Krokus" neu aufgetaucht ist.*

Корпус ілюстративного матеріалу, отриманого нами шляхом суцільної вибірки прикладів з онлайн-версії журналу „Der Spiegel“ у період з 1.04.13 по 30.05.13, складає 1600 одиниць. Його статистична обробка виявила таке відсоткове співвідношення синтаксичних репрезентантів концепту причини в текстах публіцистичного дискурсу: 1) сполучникові СПР — 12%; 2) сполучникові ССР — 13%; 3) безсполучникові ПР і СР — 38%; 4) ПВГ у простому реченні — 20%; 5) ССР, СПР і ПВГ із контамінацією значеннєвих відносин — 8%; 6) лексичні засоби (іменники й словосполучення) — 9%.

Домінування БСР і БПР (35% від загального числа висловлень із ПНВ) свідчить про перевагу синтаксичних структур з розгорнутим подієвим компонентом змісту й зі згорнутим (імплікованим) причинним компонентом. Значна кількість синтаксичних структур з розгорнутим подієвим і причинним компонентом (25% від їхнього загального числа) свідчить про те, що при висвітленні подій продуцент експлікує ПНВ з урахуванням відсутності у реципієнта певних пресупозицій, які, за його думкою, дозволять реципієнтові правильно тлумачити ПНЗ подій. Поінформованість реципієнта є фактором, який автор висловлення безумовно мусить враховувати. Проте ми не маємо достатньої інформації про дію цього фактора та його вплив на експлікацію у висловлення смислових стосунків, в т.ч. ПНС. Це може бути предметом подальшого дослідження.

О. О. Яцкевич

МЕТАФОРИЧНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ СМАКУ ВИНА У ЖАНРІ ДЕГУСТАЦІЙНИХ НОТАТОК

У статті досліджуються закономірності метафоризації винних дескрипторів. На матеріалі текстів дегустаційних нотаток робиться спроба виявити зв'язок між описуванним параметром та напрямом метафоризації.

Ключові слова: густативна лексика, дескриптори вина, метафорична номінація, дискурс вина, жанр дегустаційних нотаток.

В статті вивчаються закономірності метафоризації винних дескрипторів. На матеріалі текстів дегустационних заметок делается попытка установить связь между описанным параметром и направлением метафоризации.

Ключевые слова: густативная лексика, дескрипторы вина, метафорическая номинация, дискурс вина, жанр дегустационных заметок.

The article is an attempt at revealing regularities in metaphoric mapping of wine descriptors in the contexts of tasting notes. Parallels are drawn between wine-tasting dimensions and metaphoric source domains.

Key words: gustative vocabulary, wine descriptors, metaphoric nomination, wine discourse, tasting notes genre.

Однією з функцій мови є кумулятивна, або збереження вербалізованого досвіду людини, знань про світ. Мова слугує опорою для абстрактного мислення, допомагає конкретизувати та описати сутності, не дані в безпосередньому сприйнятті. Проте іноді досить конкретні речі, які сприймаються органами чуття, важко піддаються описові мовними засобами внаслідок суб'єктивності та неповторності людського сприйняття. Таким є смакове відчуття, складне, важко вловиме й швидкоплинне порівняно із зоровим.

Смакова ознака є бідно прономінованою в повсякденному мовленні: дескриптори смаку в різних мовах переважно обмежуються базовими найменуваннями, деякими специфічними смаками, а також загально-оцінними прикметниками, решта смаків передається через порівняння зі смаком еталона та похідними від них прикметниками. Тобто ця лексико-семантична група є відносно закритою системою дескрипторів. Проте останнім часом відбувається активне поповнення лексичного запасу зокрема у сфері виробництва вина. Ця тенденція має гносеологічну функцію: «Саме через мову ми пізнаємо мінливість смаку вина, а словник вина — невід'ємна частина знань про нього» [4, с. 10].

Межа між загальноновживаним і професійним шаром лексики не є непроникною, і жаргонізми дедалі частіше потрапляють до повсякденної мови. Смакові дескриптори вина не обмежуються вузько-професійною термінологією (остання є відносно сталою підсистемою), а поповнюються оцінною лексикою, завдання якої якнайточніше передати смакові відчуття та якості вина потенційному споживачу.

Дискурс вина є насправді складним явищем і об'єднує принаймні три різновиди словника: 1) словник професійного дегустатора; 2) непрофесійний словник аматора для передачі вражень від вина на вечірці та 3) словник журналіста, який описує якості вина у спеціалізованому виданні. [3, с. 5]. Професійний словник є відносно закритою, точною та однозначною системою, натомість інші словники є, з одного боку, обмеженими, а з іншого, відзначаються надмірною